

زبان فارسی و نوآوران مقلد و بی‌مایه!

نوشته دکتر انور خامه‌ای

بگوئیم، کم گفته‌ایم. اما افسوس که در سده‌های گذشته و به ویژه در دهه‌های اخیر کسی تقدیر آن را نشناخته است و با آن چنان رفتار کرده‌اند که با موش و خرگوش آزمایشگاهی می‌کنند! از یک سو سیل واژه‌های بیگانه است که هر روز وارد زبان ما می‌شود، بی‌آنکه نیازی به آنها باشد چون معادل آنها را داریم، مانند کانسل، سایت، اسکن، پاپ (به صورت ترکیبی‌ای چون پاپ کورون یا موزیک پاپ)، سکانس، تومور، تراک، کاشت نز و صدها واژه دیگر. البته کاربرد واژه‌های علمی و تخصصی نوین تا حدی که در چهارچوب کار علمی و تخصصی است مانع ندارد. اما هنگامی که مصرف عام پیدا می‌کند و وارد زبان توده مردم می‌شود، به سادگی و یکنواختی زبان ما زیان می‌رساند. بدترین صورت این تهاجم واژه‌های بیگانه هنگامی است که کاربرد آن را نشانه دانشمندی و فرهیختگی بشمارند و به آن فخر فروشند که براستی این روش نوعی بیماری فرهنگی است که باید با آن به پیکار برخاست.

از سوی دیگر پیدا شش ترجمه‌ها و معادلهای بی‌تناسب برای واژه‌های بیگانه است که بجای آنکه به پیاویش زبانی ما کمک کند بر عکس برآودگی آن می‌افزاید. واژه‌هایی مانند «بر جانه‌ستی» (بهای «عدم»)، «برون آخنه» (عین)، «برابر است» (موضوع) «تمفصل» (articulation)، «تراسیدهن» (تفوّد)، «آن‌اکاپیک»، «تحلیل، آنالیز» (دبالتیک)، نه تنها بر غنای زبان ما نفواد افزوود بلکه موجب آشفتگی آن خواهد بود. ویرانی سازی این روند هنگامی به حد کمال نشود که بعضی نویسندهای هوس فارسی سرمه‌نویسی و بیرون ریختن تمام واژه‌های عربی به سرشار می‌زنند. این گونه نوشته‌ها که خوشبختانه بسیار اندک است بیشتر به یک زبان بیگانه فهم ناپذیر شیوه است تا فارسی واقعی!

یک رشته واژه‌ها که در بنیاد عربی بوده‌اند چنان در زبان ما جاگاتاده‌اند که بیرون ریختن آنها هم زیان بخش است و هم نشدنی. اینها هم تلفظ عربی خود را از دست داده‌اند و هم معنای اصلی خود را. اینها ظاهر و باطن‌شان دگرگون شده و فارسی شده است. به گفته زنده یاد دکتر صورت تگر «اینها شناسنامه ایرانی گرفته‌اند، بعضی از این واژه‌ها بکلی جایگزین ناپذیرند مانند «اما»، «ولی»، «لیکن»، «بلی»، « فقط»، «حتی»، «یعنی»... بعضی دیگر مانند «صورت»، «دماغ»، «قلب»، «کفش»، «لباس»، «کتاب»، «اقلم»...

ترکی برتر و الاتر می‌شمردند. پادشاهان مغول در هند از این نیز فراتر رفته و فارسی را جایگزین زبان مادری خویش ساخته و به آن سخن می‌گفته و می‌نوشته‌اند. بی‌جهت نیست که نام بزرگان شعر و ادب م-همجون خیام، حافظ و فردوسی- در صدر فهرست اسامی معروف‌ترین شاعران جهان نشسته و آثارشان به بیشتر زبانهای دیگر ترجمه شده است.

افزون بر این دو ویژگی عمدۀ، زبان فارسی

برتری‌های دیگری نیز بر مهمنترین زبانهای رایج دنیا دارد، که نباید از نظر دور داشت. یکی اینکه برخلاف پیاویش از این زبانها ساختار دستوری (گرامر) آن ساده و سر راست و خالی از پیچیدگی و دشواری است و از این رو به آسانی می‌توان آن را فراگرفت. مثلاً در حالی که در زبان عربی دهها قاعدة پیچیده برای یافتن جمع از روی مفرد وجود دارد، در فارسی تنها افزودن پسوند «ها» یا «ان» کافی است. و نیز در فارسی اسم صرف نمی‌شود و به رغم وضعی که در جمله دارد مانند فاعل یا مفعول یا واسطه و بی‌واسطه تغییر نمی‌کند و همراه بکسان می‌ماند، در حالی که در زبانهای آلمانی، روسی، عربی و لاتین وغیره چنین نیست. از همه مهمتر از فارسی نه حرف تعریف برای اسم وجود دارد، و نه تفاوت مذکور و مؤنث و خشنی که در سایر زبانها موجب دشواری آموزش و فراگرفتن آنهاست همچنین صرف فعلها در فارسی ساده‌تر و شمار زمانها کمتر است. و نیز از جهات دیگر که خود شایسته بحث مفصلی است که از آن می‌گذریم.

برتری دیگر زبان فارسی از نظر ثبات و پایداری آن است. زبان ما دست کم هزار سال است که ثابت مانده و تغییر عده‌های نکرده است. هر ایرانی، حتی پیسواد، شاهمنامه را می‌فهمد و معنی شعر رودگی را در می‌باید، در حالی که یک آلمانی برای فهم نوشته‌های، نه هزار سال، بلکه هشت‌صد سال پیش کشورش نیاز به آموزش و پیویز دارد. این زبان در این برهه از زمان سه مرحله عده را گذرانده است: آلمانی کهن، آلمانی میانه و آلمانی کنونی. به همین سان یک داشتجوی فرانسوی از نوشته‌های هزار سال پیش فرانسه مانند «دادستان گل سرخ» چیزی نمی‌فهمد. در حالی که یک دانش‌آموز ایرانی دادستان «ویس و رامین» را به آسانی می‌خواند و درک می‌کند.

الودگی بجای پیاویش

باری درباره برتری‌های زبان فارسی هر قدر

دیگر اینکه فارسی یکی از کهن‌سال‌ترین زبانهای است که جنبه بین‌المللی یافته و در عرصه پهناوری عامل پیوند میان ملت‌ها و تمدن‌های متعددی بوده است. در روزگاران درازی شاعران و نویسندهای و هنرستان قند پارسی را به بنگاههای می‌برده‌اند و سیه چشمان کشمیری و ترکان سمرقندی به شعر شاعر گرانایه شیراز می‌خوانده و می‌رقیصیده‌اند.

همزمان، زبان فارسی چنان ارجح داشته که امپراتوران عثمانی در اوج اقتدار خویش که بر نیمی از اروپا و خاورمیانه حکمروان بوده‌اند، فارسی را زبان رسمی دربار خویش قرار می‌داده‌اند و آن را از عربی و

را شاید بتوان جایگزینی بر ایشان یافت. لیکن همچو
ایرانی عاقله هرگز این جانشینی را نخواهد پذیرفت و
آن واژه های جایگزین را به کار نخواهد برد. به هر حال
این مالیخولیای «سره نویس» را که تاکنون چند بار از
جانب کسانی چون کسری، بهروز و دیگران آزمایش
شده و به جایی نرسیده است، باید کثار گذاشت.

آسیب دیگری که به زبان فارسی وارد می آید از
سوی بعضی متوجهان و نویسنده کانی است که
ترکیبهای را بکار می بردند که از زبانهای بیگانه تقلید
شده است، در حالی که در فارسی مشابه آن را داریم و
نیازی به تقلید نیست. جمله هایی مانند «بیمار می رود
که بهواد یابد» یا «کشورهای آسیایی می روند به
کشورهای صنعتی برسند» فارسی ساختگی و ترجمة
لقطی از زبانهای غربی است. فارسی سلیمانی آنها چنین
است: «بیمار رو بشهودی است» و «کشورهای
آسیایی دارند به کشورهای صنعتی می رستند».
همچنین ترکیبهای مانند «در رابطه با...» و «برخورد
با...» تقلید از زبانهای بیگانه، و فارسی درست آنها
«درباره» و «رفتار با...» است. این گونه ترجمه های
نادرست و تقلید از زبانهای بیگانه روز به روز در
روزنامه ها و مطبوعات عامه پسند بیشتر می شود و
نمونه های بدی از نگارش فارسی به دست مردم به
ویژه جوانان و نونهالان ما می دهد.

معجونی بنام اداره جات

بیکی از زشتیرین روشهای رایج در نگارش و
گفخار مردم که زبان مارا به تابعی می کشاند به کار بردن
قاعده های زبان عربی برای واژه های فارسی است. این
گونه روشهای حتی اگر برای واژه های عربی که به زبان
ما وارد شده اند مجاز باشد، هرگز برای واژه های
فارسی پذیرفته نیست. یعنی اگر جمع بستن با «ات» را
برای واژه هایی مانند «مطبوعه» و «نشریه» بتوان
پذیرفت، هرگز آن را برای واژه های فارسی مانند
«گرایش»، «نمایش»، «بیشنهاد»، «گزارش»، «آرایش»
و... نمی توان بکار برد. پس جمعهایی مانند گرایشات،
گزارشات، نمایشات، آرایشات، پیشنهادات و...
نادرست است و باید از کاربرد آنها پرهیز کرد. به
همین سان اگر کاربرد واژه هایی مانند مثلاً تعریف،
رسماً و... که از واژه های عربی معمول در فارسی
ساخته شده اند گریزنا پذیر باشد، حتماً واژه هایی مانند
«گاهآ»، «ازورآ»، «خواهشآ»، «هزآ» نادرست است و
ترکیبهای است که نه آنها را عربی می توان داشت و نه
فارسی؛ مانند اداره جات، کارخانه جات، افزار آلات،
ماشین آلات و... جمع «اداره» اگر آن را عربی بشمارید
«ادارات» می شود و اگر فارسی بدانند «اداره ها» خواهد
شد. اداره جات چه معجونی است؟! همین گونه
«کارخانه ها»، «افزارهای ماشینها»، چه عیوبی دارد که آن
كلمات بدقواره را بکار ببریم؟!

موره دیگر به کار بردن درست قاعده های دستور

فارسی است؛ مانند نوشتن جمله های ناقص، بدون
فعل یا فعل اصلی، یا فعلها و قیدهای نادرست. یا گذاشتن
قدو صفت و حرفا های اضافه در جای نامناسب وغیره.

بلندتر از واژه های سنتی نظری آنها بیند و می دانیم که
ایجاز و کوتاهی سخن یکی از بینادهای اصلی زبانی و
شایستگی هر زبانی است. پس در حالی که واژه
کوتاهتر و زیباتر را داریم، واژه بلندتر را بکار بردن
شایسته نیست. دوم اینکه در ترکیب سنتی دو بخش
پسیده آورده و از چنان به هم چسبیده و در هم
جوشیده اند که مجموع آنها صورت یک واژه یکجا چه
را دارد، ولی ترکیب نوآورده چنین نیست و آشکارا دو
پاره آن از هم جدا و مشخص اند. می توان گفت نوعی،
سکته در این واژه ها وجود دارد که از نظر زبانی کلام
ارزش آنها را پائین می اورد و برتری واژه های سنتی را
برناآوردها مسلم می سازد. پس از دیدگاه زبانشناسی
(استه تیک) در برتری ترکیبهای سنتی برناآوردها
شکی نیست.

اگر نون نوآوری را از دیدگاه معناشناسی
(سامانیک) و نشانه شناسی (سمیولوژی) مورد بررسی
قرار دهیم. ممکن است مبتکران این نوآوری بگویند
ترکیب سنتی نمی تواند جانشین ترکیب نوآورده شود
چون از نظر معنی با هم تفاوت دارند و ترکیب نو
داوای معنای بیشتری است و شدت انجیختن را
می رساند. مطابق این ادعای فعل برانگیختن معنای
بیشتری از فعل انجیختن دارد و شدت و حدت آن را
نشان می دهد، چون پیشوند «بر» به معنای بالاست. اما
این ادعا درست نیست زیرا پیشوند «بر» گرچه در
فعلهای دیگری به معنای بالاست اما در بعضی فعلها
تنهای برای زینت افزوده می شود و چیزی بر معنای فعل
نمی افزاید. مثلاً فعل «برخاستن» هیچ فرقی با
«خاستن» ندارد. چون هر دو به معنای بلند شدن است.
در صرف این فعل به ویژه در حالت امر آن چون «خیر»
چندان آهنگین نیست، پیشوند «بر» را بر آن افزایند
و به صورت «برخیر» و «برخاست» و «برخاست»
می برند. اما هنگامی که می خواهند به صورت پسوند
آن را بکار ببرند افزودن «بر» لزومی ننمی باید و زاند
است، مانند واژه های آتش خیز و آب خیز و... حتی
فعل امر آن نیز هرجا به تنهای خوش آهنگ باشد.
بدون افزودن بر بکار می رود و از نظر معنی هیچ فرق
با برخیز ندارد. مانند این بیت از حافظ:

خیز و در کاسه زر آب تریناک انداز
پیشتر ز آنکه شود کاسه سر خاک انداز
یا این مطلع قصیده قاتی:

خیز ای غلام زین کن یکران را

آن باد پای صاعقه جولان را

پس داستیم که «بر» در فعل برخاستن تنها نقش
زینت را انجام می دهد و تاثیری در معنی ندارد. از این
رو هر جا به صورت پسوند از آن استفاده شود «بر»
حذف می شود. همچنان که «بلایی زینت در ترکیبهای
مشابه از فعل امر می افتد. مثلاً ما همیشه می گوییم
«بـدان» یا «بـخوار» و هیچگاه نمی گوییم «دان» یا
«خوار»؛ اما همین که پای واژه های ترکیبی پیش می اید
این «با»ی زینت خود به خود از میان می رود؛ مانند

اجتماعی

ریاضی دان، فیزیکدان و کتابخوان و درسخوان.

فعل انگیختن و پرشوند «بر» فقط نقش زینت را دارد و همچ

تفیری در معنای فعل نمی‌دهد. در صرف فعل مراجا

آنگاه کلام و زبانی سخن ایجاد کند «بر» افزوده

می‌شود. لیکن هر جا چنین ضرورتی نباشد به سادگی

کنار گذاشته می‌شود. به این شعر از حافظ بنگردید:

کی شعر ترانگیز خاطر که حزین باشد

یک نکته در این معنی گفتیم و همین باشد

اما در مورد واژه‌های ترکیبی با فعل انگیختن

نمونه‌های آن در ادبیات ما فراوان است.

اینک چند نمونه از سخن سرایان بزرگان:

شمه‌ای از دستان عشق شورانگیز ماست

آن حکایتها که از فرهاد و شیرین کرده‌اند

حافظ

هر کو نکند فهمی زین کلک خیال انگیز

نقش به حرام او خود صور تگر چین باشد

حافظ

خيال انگیز و جان پرور چوبی گل

سرایان

ندراری غیر این عیمی که می‌دانی که زیبایی

رهی معیری

دها از ایستگونه ترکیبها در ادبیات

هزارساله ما دیده می‌شود و به جرئت

من توان بگویم در طول این مدت شعرا و

نویسنده‌گان نامدار ما حتی یکبار ترکیبی با

پسوند «برانگیز» بکار نبرده‌اند. پس این

نوآوری نه تنها چیزی بر غنای زبان ما

نمی‌افزاید، بر عکس بسیاری از واژه‌های زیبا

و دلچسپی را که استادان چیره‌دست و نام‌آور

ادب فارسی پدید آورده و بکار برده‌اند از

حاظره‌ها می‌زداید و به دست فراموشی

می‌سپارد و به جای آنها واژه‌هایی من

درآورده‌ی را می‌شناند که به هیچ روی رو آنها

برتری ندارند.

جمع‌بندی برای پاک‌سازی

نوآوری دیگری که به تازگی رواج یافته

واژه «جای جای» است. در زبان فارسی سلیمان، تا آنجا

که من آگاهی دارم، بکار بردن یک واژه دو یا چند بار

پشت سر هم معمول نبوده و نیست. باید میان آنها

واسطه‌ای باشد که آنها را هم به پیوندد و به تکرار آنها

معنی پخشند، مانند سربه سر، تن به تن، جایه جا، رو در

دو، پشت اندر پشت، دیوار به دیوار... از این رو و این

ترکیب نوظهور با ساختار زبان فارسی ناجور و

نااشناس است. حال اگر فرض کنیم که این واژه در اصل

«جای به جای» بوده که واسطه آن به دلیل نامعلومی

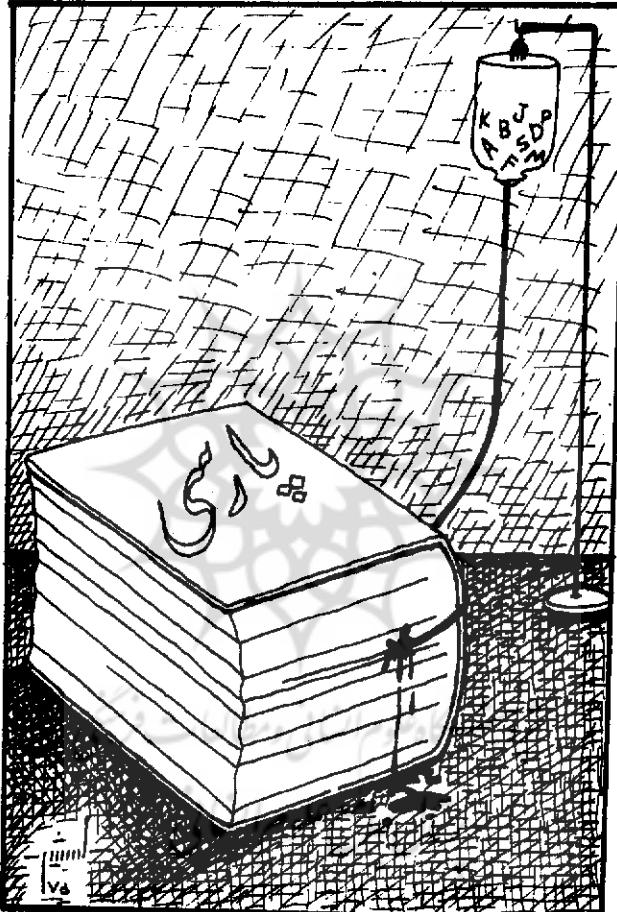
حذف شده است، باز معاحد نمی‌شود. چون آن را به

معنای همه جا، سراسر و فراگیر بکار می‌برند.

مثالاً هنگامی که می‌گویند «در جای جای کشور ما

فارسی ویران و پریشان می‌شود، و نه به احتمال زیاد

سازندگی دارم دارد» منظور شان این است که حتی بک

نفس‌گرم من در آهن سردشیفتگان این نوآوریها اثری خواهد داشت. منظور من بیشتر نشان دادن یک بیماری اجتماعی-فرهنگی خطرناک است که روز به روز بیشتر در جامعه ما نفوذ می‌کند. یعنی «پرسش نوآوری»! برای میتلایان به این بیماری کافی است واژه‌ای، مطلبی، چیزی نو باشد یا جامه‌ای نو بر تن کرده باشد تا ایشان به استقبال آن بشتابند و برای قبول و پشتیبانی از آن سر و دست بشکند، یعنی آنکه از خود واژه‌هایی مانند «همه جا»، «سراسر»، «فرماگیر»... را داریم که منظور نوآوری را کاملاً نشان می‌دهد و از این برآوردهای نوآوری مانند «نوآوری»! این چیست؟ از کجا آمد؟ ماهیت، ساختار و بنیاد آن چیست؟ سود و زیان آن برای ما کدام است؟ گویی هرچه که نو و بیرین است پرسیده و زیان بخشد است و باید آن را به زبان‌دان ریخت! و هرچه نو با نو ظهور است با آغوش باز پذیرفت. من مختلف نوآوری نیستم، اما با سنجش درست و آزمایش کافی، نتیجه‌ای که از بررسی دو مورد پیش گفته می‌گیرم، همین است و بس. نظر خاصی درباره کسی یا کلامی در میان نیست.

اکنون به جمع‌بندی آنچه در پیش گفتیم پردازیم و به بینیم برای پاکسازی زبان فارسی کنونی و پیرویش آن چگونه باید دست به کار شد و به چه روشهایی باید دست زد. در زیر روش‌های بنیادی لازم برای این پیرویش را به اختصار می‌آوریم و بحث درباره هر کدام از آنها را به فرصتی شایسته‌تر و امی‌گذاریم:

(الف) از بکار بردن واژه‌های بیگانه تازه و ورود آنها به زبان فارسی خودداری کنیم.

(ب) از کاربرد واژه‌های بیگانه ناشنا برای مردم پرهیز کنیم.

(پ) به واژه‌هایی بیگانه‌ای که در زبان علمی یا اعادی جا افتاده‌اند و بگونه‌ای روان بکار می‌روند دست نزدیم و به فکر جانشینی برای آنها نباشیم.

(ت) دستورهای صرف و نحو و جمع بستن واژه‌هایی صرف و نحو و جمع

واژه‌های فارسی بکار نمیریم.

(ث) دستورهای زبان فارسی را در نگارش و گفتار به درستی بکار بندیم.

(ج) از ترکیبها و جمله‌بنديهای همانند زبانهای بیگانه و از تقلید آنها خودداری کنیم.

(ج) سا نوآوریهای سیجا و بی‌سیجا و بی‌پیکار برخیزیم و از تقلید سنجیده هر نوآورده‌ای پرهیزیم.

(ح) برای بررسی واژه‌های علمی و صنعتی بیگانه و یافتن معادل برای آنها مقامی صلاحیت دار که مورد اعتماد و احترام عامه فریختگان کشور باشد پدید آوریم.

البته هدف من از ذکر این دو مورد و نقد آنها خود می‌باشد.

این واژه‌های نبوده. چون نه با کاربرد چند و از ناجور زبان فارسی ویران و پریشان می‌شود، و نه به احتمال زیاد